

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

In the article the concept of readiness of pupils of internatnikh establishments opens up to domestic life, structural components and features of its forming in a period senior school age.

У статті розкривається поняття готовності вихованців інтернатних закладів до сімейного життя, структурні компоненти та особливості її формування у період старшого шкільного віку.

В статье рассматривается готовность воспитанников интернатных заведений к семейной жизни, структурные компоненты и особенности ее формирования в период старшего школьного возраста.

Актуальність теми. Трансформація соціально-економічних умов життя українського суспільства неоднозначно позначилась на функціонуванні сім'ї як виховному інституті, породила виникнення нових проблем, пов'язаних з втратою таких загальнолюдських цінностей як родина, рід, батьківство, материнство, що спричинило значне зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Виховання таких дітей в умовах закладів інтернатного типу, при відсутності змалку адекватних зразків соціорольової поведінки негативно позначається на характері становлення ідентичності дітей, засвоєнні ними ролей і обов'язків чоловіків і жінок в сім'ї та суспільстві, що у сукупності виокремлюється досить актуальною проблемою соціальної педагогіки.

Діти-сироти залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш психологічно захищених спільнот нашої країни, а сирітське середовище акумулює в собі найскладніші проблеми психологічного, соціального становлення особистості чоловіка та жінки. Звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, брак соціально-адекватних моделей статевої поведінки, недостатня психолого-педагогічна підготовленість вихователів до роботи з депривованими дітьми створюють несприятливі умови для розвитку у них готовності до самостійного життя та створення сім'ї.

Вихованці інтернатних закладів мають глобальні труднощі в адаптації до широкого світу, часто стають асоціальними: залежними, нездатними до самостійного відповідального життя, емоційно байдужими й жорстокими.

Тому одним із найважливіших завдань інтернатних закладів для дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування є саме підготовка до самостійного життя у суспільстві, оскільки успішна соціальна адаптація (готовність до шлюбу, вибору професії, організації побуту, дозвілля, спілкування) значною мірою залежить від наявності цих навичок.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі аспекти підготовки учнівської молоді до шлюбу та сім'ї висвітлювались в дослідженнях М.Алексєєвої, Л. Волинець, Т.Говорун, Н. Гусак, І.Гребеннікова, І.Дубровіної, З. Зайцевої, А. Карасевич, О. Кізь, О.Кікінежді, В.Кравця, З.Кісарчук, В.Чудновського, І.Юнди, І. Трубавіної, Р. Овчарової, І. Шалімової та інших. При цьому малодослідженими залишаються такі важливі аспекти розвитку статевої свідомості депривованого юнацтва, як сформованість уявлень щодо основних функцій та типів сім'ї, організації подружньої взаємодії, взаємин між батьками і дітьми тощо.

Мета статті полягає у розкритті поняття готовності вихованців інтернатних закладів до шлюбно-сімейних стосунків, виявленні її структурних компонентів та особливостей її формування.

Багато людей приймають рішення про вступ до шлюбу під впливом мимовільної закоханості, пристрасті, не усвідомлюючи, яку відповідальність вони беруть на себе. В результаті їх очікування та надії не виправдовуються.

Карасевич А.П. під готовністю до створення сім'ї розуміє морально-психологічну, соціальну й статево-рольову зрілість особистості старшого школяра, досягнення ним соціальних стандартів поведінки, які забезпечують успішне створення та функціонування повноцінної сім'ї [5].

Готовність означає «систему соціально-психологічних установок особистості, яка визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей подружжя». Готовність до сімейного життя – інтегральна категорія, яка включає цілий комплекс аспектів [9, с. 118]:

1. Формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків щодо свого шлюбного партнера, майбутніх дітей.

2. Підготовленість до міжособистісного спілкування та співпраці. Сім'я є малою групою, і для нормального її функціонування необхідна узгодженість ритмів життя подружжя.

3. Здатність до самовідданості щодо партнера. Здатність до такого почуття включає здатність до відповідної діяльності, заснованій, передусім, на якостях та рисах альтруїзму люблячої людини.

4. Наявність якостей, пов'язаних із проникненням у внутрішній світ людини – емпатійний комплекс.

5. Висока естетична культура почуттів та поведінки особистості.

6. Вміння вирішувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки та поведінки.

У готовності особистості до шлюбу і сімейного життя виокремлюються чотири компоненти:

1. Фізична і фізіологічна зрілість майбутнього подружжя, коли чоловік стає здатний зачати, а жінка — виносити і народити здорову дитину; при цьому існує реальна суперечність між юридично встановленим шлюбним віком, що свідчить передусім про фізичну зрілість майбутнього подружжя, і їх соціальною зрілістю, яка найчастіше настає значно пізніше;

2. Соціальна готовність, яка означає, що майбутні шлюбні партнери є рівноправними членами суспільства, які спроможні виконувати соціальні ролі й обов'язки, усвідомлюють правову основу шлюбу, готові взяти на себе відповідальність один за одного і за своїх дітей, здатні матеріально забезпечити сім'ю;

3. Етико-психологічна готовність, що передбачає сформованість адекватних шлюбно-сімейних стосунків, уявлень майбутнього подружжя про шлюб і сім'ю, подружні і батьківські обов'язки, розуміння співвідношення між любов'ю і шлюбом; уміння цінувати особистісні якості партнера, об'єктивно оцінювати власні почуття і ставлення до обранця; спрямованість на іншу людину; розуміння основ формування психологічно здорової сім'ї, створення сприятливого соціально-психологічного клімату сім'ї і наявність відповідних умінь; при цьому для того, хто бере шлюб, важливо вміти спроектувати реалістичну модель майбутньої сім'ї, її уклад з урахуванням впливу способу життя батьківських родин, матеріально-економічних можливостей, шляхів реалізації спільних планів на майбутнє;

4. Сексуальна готовність, орієнтація на спільність сексуально-еротичних переживань з коханим партнером іншої статі, якому людина довіряє і на чию довіру здатна відповідати, з якою вона хоче і може поділяти відповідальність за спільну працю, продовження роду і відпочинок для того, щоб забезпечити можливість сприятливого розвитку дітей; при цьому важливе значення має наявність знань з анатомії і фізіології, культури статевого спілкування.

Особливу роль у формуванні готовності до створення сім'ї відіграє етико-психологічна готовність, яка зумовлює здатність до шлюбу, тобто спроможність:

- турбуватися про іншу людину;
- співчувати, співпереживати іншому;
- спілкуватися на основі співпраці з іншим;
- бути терпимим (толерантним), сприймати іншу людину з її індивідуальними особливостями, звичками, навіть протилежними власним, вміння пристосовуватися до них [4].

А. Адлер [1] виділяв три життєво важливі сфери, або три «життєво важливі питання», які потрібно вирішувати кожній людині: життя в суспільстві, яке включає нашу поведінку і ставлення до інших; наша діяльність; питання про любов та шлюб.

Перші дві сфери передбачають навчання з раннього віку, хоча вказівки «як підготувати себе до любові та шлюбу» не існує. Шлюб – це завдання, яке стоїть перед кожним з членів подружжя. Однак частіше за все люди вчаться вирішувати її на самоті або ж в компанії з двадцяти чоловік – їм просто не вистачає вміння жити вдвох».

Зрілість особистості А. Адлер пов'язує з вірою в себе, зі здатністю відкрито зустрічати життєві проблеми і вирішувати їх, з наявністю друзів та нормальними стосунками з сусідами. Важливим показником правильного напрямку в житті А. Адлер вважав також корисну діяльність та професіоналізм. «Тому, хто позбавлений цих якостей, – писав він, – не варто довіряти, він не зовсім готовий до любовних стосунків» [1, с. 164].

Крім звичайних якостей соціального пристосування, стосунки любові та шлюбу потребують від партнера почуття симпатії, здатності ототожнювати себе з іншою людиною та співпереживати з нею. Про це він писав так: «І якщо в наш час мало хто дійсно готовий до подружнього життя, то це тому, що більшість людей ніколи не навчались тому, як можливо бачити очами іншого,

чути його вухами та відчувати його серцем» [1].

В.А. Сисенко ввів поняття «здатність до шлюбу», яке передбачає такі складники [7]:

1. Здатність турбуватись про іншу людину, робити для неї добро.
2. Здатність співпереживати, співчувати, тобто входити в емоційний світ партнера, розуміти його радість та горе, переживати невдачі, знаходити духовну єдність.
3. Здатність до кооперації, співробітництва у міжособистісному спілкуванні.
4. Висока етична культура, яка передбачає терплячість, великодушність, доброту, прийняття іншої людини з усіма її недоліками.

Усі ці здатності є показниками вміння людини швидко корегувати свою поведінку у відповідності до обставин, які змінюються, проявляти терпимість, стійкість та передбачуваність своєї поведінки, здатність до компромісу.

У підготовці молоді закладів інтернатного типу до сімейного життя велику роль відіграє і статеве виховання – формування еталонів мужності та жіночності [2, с. 56]. Саме у юнацькому віці у школярів відбувається завершення формування рольових позицій чоловіка та жінки. У дівчат різко посилюється інтерес до своєї зовнішності і виникає своєрідна переоцінка її значення, що пов'язано із загальним зростанням самооцінки, збільшенням потреби подобатись і загостреною оцінкою своїх та чужих успіхів у протилежної статі. У хлопчиків же найперше стає значимість своєї сили та мужності. Експериментуючи над собою вони прагнуть знайти себе та сформувати свій образ дорослості.

Формування статевої самосвідомості, еталонів мужності та жіночності починається з перших днів життя дитини. Проте найінтенсивніше воно здійснюється в підлітковому і юнацькому віці, коли засвоєний на попередніх

етапах досвід починає перевірятись і уточнюватись під час інтенсивного спілкування з особистостями протилежної статі.

С.В. Ковальов стверджує, що статеве виховання повинно не згладжувати, а, навпаки, підтримувати статові відмінності чоловіків та жінок. Ці відмінності виявляються вже в перші дні після народження, та стають більш яскравими і чіткими. Активність чоловічої статі носить своєрідний предметно-інструментальний характер, а жіночої по своїй природі – емоційно-експресивний, що достатньою мірою виявляється і в сфері статевої поведінки та потягів [6].

Важко переоцінити роль статевого виховання і у формуванні якостей сім'янина. Тут величезну роль відіграє дошлюбний досвід, в якому особливо важливе пізнання як можна більшої кількості реальних сімей, де панує взаєморозуміння та любов.

В інтернатних умовах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, важливим є привернення уваги вихователів до процесу усвідомлення й переживання вихованцями своєї статевої ідентичності, що виступає одним із найсуттєвіших показників формування психологічної статі. Таке усвідомлення й переживання передбачає наявність у вихованців певних еталонів, тобто уявлень про найбільш привабливі та значущі якості особистості чоловіка та жінки.

Як стверджують дослідники [3], найбільш привабливі і значущі якості особистості чоловіка і жінки, виділені вихованцями інтернату, відображали переважно моральний бік взаємин чоловіка й жінки, батьків і дітей, тобто фактично були пов'язані з уявленнями дітей про якості сім'янина (чоловіка, батька, матері, дружини). Інші позитивні характеристики – досить обмежені, вимоги дітей до особистості чоловіка й жінки – невисокі. Негативні характеристики, які давалися вихованцями, також були пов'язані з виконанням

батьківських і подружніх обов'язків.

Підвищена цінність сім'ї і недостатній досвід життя в ній сприяє ідеалізації вихованцями інтернату взаємовідносин у сім'ї, образу сім'янина. Ця позитивна ідеальна модель до певної міри розпливчата, не наповнена конкретними побутовими деталями. Одночасно у вихованців інтернату існує емоційно насичений, конкретний образ того, якими ці взаємини не мають бути, якими якостями не повинні володіти чоловік, батько, дружина, мати. Зіткнення цих моделей породжує конфліктну систему вимог: ідеалізованих і надзвичайно низьких, обмежених виконанням елементарних норм поведінки. Це може негативно впливати на формування адекватного еталону мужності-жіночності та викривлювати процес становлення психологічної статі [8].

Від народження людину супроводжують різні види діяльності. У сім'ї вони сприймаються і освоюються дитиною усвідомлено, як природна форма буття. Саме в сім'ї діти з раннього віку відчувають себе активною частинкою суспільства, навколишнього світу. Разом із батьками вони залучаються до створення матеріальних благ, необхідних для задоволення потреб сім'ї і своїх власних. Діти-сироти, котрі через обставини втратили родинне середовище і виявилися вихованцями державних установ, втрачають природну потребу в різних видах діяльності. Сам процес суспільного виховання, його групова спрямованість виховної дії, жорстка регламентація поведінки дитини, гіперопіка, постійне знаходження дітей в умовах колективу часто знижують емоційний настрій особистості, невпевненості в собі, у своїх силах і можливостях. У результаті пропадає інтерес до різних видів діяльності. Звідси – пошук нових форм виховної дії в процесі формування особистості дитини в умовах інтернатного закладу.

Отже, для чого потрібна сім'я [9, с. 123]: щоб було на кого спертись; щоб було з ким порадитись; щоб був хтось поруч, чия думка є вагомою; щоб був хтось, хто не залишить у біді; щоб був хтось, з ким по-справжньому добре; щоб

був поруч хтось, хто розділяє подібні цінності; щоб був хтось, хто не буде заздрити; щоб був хтось, з ким можна разом радіти успіхам; щоб був хтось поруч, кому можна довіряти; щоб був поруч хтось, хто в важку хвилину підтримає та захистить; щоб був хтось, хто дивиться на речі схожим чином. Усі ці аспекти разом і створюють образ сім'ї, як затишку у світі політичних, економічних, технологічних, кліматичних та інших складностей життя.

Таким чином, підготовка старших школярів до сімейного життя являє собою комплекс різноманітних взаємодій із батьками, вчителями, однолітками, з іншими людьми, з засобами культури та масової інформації, в результаті яких відбувається усвідомлення особливостей шлюбно-сімейних стосунків, розвиток відповідних почуттів, формування уявлень, поглядів, переконань, якостей, звичок, пов'язаних з готовністю до шлюбу та сімейного життя.

Література

1. Адлер А. Наука жить / Адлер А. – М.: Мысль, 1997. – С.160-180.
2. Андреева Т. В. Психология семьи: Учеб. пособие / Андреева Т. В. – СПб.: Речь, 2007. – 348с.
3. Баторі-Тарці З.І. Особливості життєвої компетентності вихованців інтернатних закладів / З.І. Баторі-Тарці // Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2005. – № 9. – С. 15-
4. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. - К.: МАУП, 2001.-96 с.
5. Карасевич А.П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї: автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 / А.П. Карасевич. – К., 2009. – 21 с.
6. Ковалев С. В. Психология семейных отношений / Ковальов С. В. – М.: Мысль, 1987. – 465с.
7. Сысенко В. А. Новобрачные в зеркале собственных взглядов, суждений, оценок / Сысенко В. А. – М.: Мысль, 1985. – 235с.

8. Фуштей Л. Засвоєння гендерних ролей дітьми, які позбавлені батьківського піклування / Л. Фуштей // Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практ. конф., 30-31 жовтня 1003 р. – Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ, 2003. – С. 85-88.
9. Шнейдер Л. Б. Семейная психология / Шнейдер Л. Б. – М.: Мысль, 2005. – 765с.